

מעשה שהיה

מוזכר קטן

שוק ארבי
עת המינים
בשר ה
ה-13. בכל

הרב אריה ליכטנשטיין

מקום עומדים שולחנות עמוסים בארבעה מינים ובנויי סוכה.

מאחורי השולחנות עמדו ילדים ובחורים וקראו בקול רם. להציע את מרכולתם.

נוי סוכה בחמשה דולרים' קרא האחד.

אתרוג מהודר ונקי, מזן מרוקאי, בעשרה דולרים' הכריז אחר.

המוני בני אדם עמדו כשהמשקפיים (glasses) שלהם נתונים בידיהם, תוך כדי שמקריבים הם את המינים קרוב קרוב אל פניהם, לבדוקם.

רעש. המולה.

בין העומדים היה גם קלמן. צעיר לימים הוא, יותר נכון, עוד לפני בר מצוה. 'קטן' כפשוטו.

בשולחן שלפניו עמדו פרוסים אתרוגים, לולבים והדסים. עיניו רואות וכלות כיצד כל שכניו מצליחים 'לדחוף' את סחורתם ללקוחות, ואילו אצלו...

הוא עדיין לא מכר אף לא אחד... קרוב לשלוש שעות ניצב הוא בשמש הקופחת על ראשו אך לשוא...

ביותר הרגיש הוא שלא בנוח לחזור כב לביתו בסופו של יום...

אביו, שמתקשה לפרנסתו, נוהג בכל שנה לקחת את כל ילדיו ולהעמיד אותם במספר נקודות ברחבי העיר.

האב רוכש כמות גדולה של מינים ונותן ביד בניו למכורם. משכורתם של הילדים היא 5% מתוך סך המכירות והפדיון שלהם.

למשל, בשנה שעברה קיבל קלמן בערב חג הסוכות כמעט \$50 כשכר על עבודתו.

גם אם כבר השלים בלבו עם ההפסד האישי שלו, אך בדמינו ראה את האכזבה של אביו שישאר עם כמות שלא נמכרה...

הוא נזכר שאביו אמר לו פעם: **אם אתה רואה שהס' חורה לא נמכרת, גלה תושיה... מכור סט שלם בה' ח' של כמה דולרים... העיקר שלא נישאר עם שום סחורה בערב החג...**

הוא החליט לעשות מעשה.

'סט שלם בעשרים וחמשה דולרים!!!' קרא בקול.

פסקי דינים

דיני הפקר ו'

הרב חיים קאהן שליט"א

הפקר בדבר שלב"ל, הפקר מכללא

הפקר בדבר שאינו ברשותו או שלא בא לעולם אין אדם יכול להקנות דבר שאינו ברשותו או לא בא לעולם¹, אבל נחלקו הפוסקים האם יכול להפקיר מה שאינו ברשותו או לא בא לעולם.

יש שכתב שעיקר הפקר מדין נדר² ואינו קנין כמתנה שמקנה המתנה³, וכשם שיכול לנדור להוציא מרשותו כשיבוא לעולם אף יכול להפקיר כן, ולכן יכול להפקיר החמץ שלא בא לרשותו דהיינו אם יקנה תבואה בפסח ויתחמץ⁴, אבל הרבה פוסקים כתבו שאי אפשר להפקיר דבר שאינו ברשותו או לא בא לעולם, וכמו שאינו יכול להקדיש או להקנות דבר שאינו ברשותו או לא בא לעולם אף אינו יכול להפקיר⁵, ויש שכתב שאף לדעה הראשונה מועילה ההפקר רק באיסור חמץ שהכתוב עשאו כאילו הוא ברשותו, וכשמפקירו מסלק את עצמו שלא יזכה בחמץ כשיבא לעולם⁶.

הפקר מכללא (ע"י מכירה ומתנה)

ישנם אופנים שהנכס נעשה הפקר מפני סילוק הבעלים אע"פ שלא הפקיר את הנכס להדיא.

קונה מגוי

הקונה מגוי נכסי דלא נידי, כגון קרקע, נגמר הקנין במסירת שטר קנין לישראל⁷, שאין דעת הישראל סומכת לקנות מגוי בלי שטר קנין שמה יקח ממנו באלמות⁸. לפיכך, אף אם הק' דים הישראל ושילם לגוי את דמי הקרקע לפני שקיבל שטר הואיל ולא סומכת דעתו לקנות, לא קנה עד שיגיע השטר לידו. ברם, משקיבל הגוי הכסף לא יועיל שיכתוב שכבר הסתלק מהקרקע ונעשה הפקר, ומי שהקדים ועשה קנין שמועיל לקנות מהפקר⁹, זכה בקרקע והקור' נה (הראשון) אינו יכול להוציאו מידו¹⁰, ומפני זה צריך הגוי לכתוב ולתת השטר לפני שקיבל הכסף מישראל¹¹.

יש שכתבו שאפילו עשה הראשון שנתן המעות קנין המועיל בקרקע לפני שהגוי כתב השטר לא סמכה דעתו לקנות, ולכן השני שעושה אז קנין המועיל להפקר בקרקע זכה בה, מאחר שאינו נותן כסף סומך דעתו לקנות¹².

חיוב תשלומין

ברם, אם הראשון אינו יכול להוציא מעותיו מהגוי, נחלקו הפוסקים האם הזוכה בה חייב לשלם את שווי הקרקע לראשון, או שהזוכה פטור לשלם כשאר זוכה מהפקר. לסוברים שחייב לשלם, נקרא רשע כדין המקדים לזכות בחררה שאדם אחר השתדל מכבר לזכות בה ('עני המהפך' בחררה)¹³, ואילו לסוברים שפטור לשלם, גם אינו רשע במה שהקדים לזכות מהפקר, שרק במי שהקדים לקנות מקח שחבירו השתדל מכבר לקנות, נקרא רשע, שהרי יכול לקנות במקום אחר אבל לא במציאה¹⁴. לדעה שחייב לשלם נחלקו הפוסקים בטעם הדבר, יש שכתב שהקרקע כמשכון ביד הישראל שזכה בה בעד החוב שהגוי חייב לישראל הראשון, שעל דעת כן שילם לו שאם לא יוכל לקבל הקרקע יגבה מעותיו מהקרקע¹⁵. ולפי זה דנו הפוסקים האם חייב הזוכה לשלם לישראל אפילו ששילם יותר משווי הקרקע¹⁶, ויש שכתבו שהזוכה חייב לשלם מדין 'משתרשי ליה', כלומר, כאשר ע"י מעותיו של הראשון זכה בקרקע חייב לשלם לו¹⁷, ולפי זה בוודאי אינו חייב לשלם יותר משווי הקרקע¹⁸. נתן הזוכה לראשון מה ששילם לגוי, לכו"ע אסור לראשון להשתדל אצל הגוי שיוציא מהזוכה לתת לו, ונקרא מסור על כך¹⁹.

פקדון, מתנה

כמו כן, בכל מתנה שהנותן סילק עצמו מבעלות הדבר באופן שהמקבל לא זכה בה עדיין, וקדם אחר וזכה בה, המתנה של הזוכה, לפיכך, גוי שהיה לו פקדון ביד ראובן והקנה הפקדון לשמעון בקנין המועיל לגוי ולא לישראל, זכה ראובן מיד כשהסתלק הגוי בקנין²⁰.

הנותן מתנה לחבירו וכשנודע למקבל אמר מיד לשון שמשמעו שאינו רוצה לזכות במתנה, חוזרת המתנה לנותן²¹, אבל אם שתק ולאחר מכן אמר לשון שמשמעו לשעבר, הואיל וכבר זכה בה אינה חוזרת לנותן, אא"כ אומר לשון שמשמעו להבא שהפקיר מה כה בו, ודנו הפוסקים באיזה לשון המשמעות להבא או לשעבר, כגון שאומר איני רוצה בה²². אמר לשון שמשמעו הודאה שלא זכה בה מעולם, חוזרת המתנה לנותן שהודאת בע"ד כמאה עדים²³.

[1] סי' ר"ט סעיף ד' וסי' ר"א סעיף א'. [2] רמב"ם הל' נדרים פרק ב' הל' י"ד. [3] ראה סי' רע"ג סעיף ב, וראה גליון רכ"ט ליד הערה 8. [4] שו"ת הב"ח סי' ככ"ד, וכן בפמ"ג תמ"א א"א ס"ק ד', ושו"ת בית אפרים אה"ע סי' נ'. [5] קצות סי' רי"א ס"ק ד', ועוד אחרונים שתמחו מסוגיא דצנועין ב"ק ס"ט א', וכן מבואר בשו"ת רע"א סי' כ"ג. [6] נתיבות רי"א ס"ק א' בדעת המשך ההערות בעמוד ב'

מעשה שהיה

חיש מהר נתאספו סביבו מספר לקוחות.
סופו של דבר, תוך שעה היה השולחן ריק ומצוחצח...

♦♦♦

חול המועד. בזה אחר זה נכנסו המתפללים לבית הכנסת בבוקרו של יום.

תחת אמתחותיהם החזיקו בטליתות ובארבעת המינים שלהם.

את פניהם קיבל שלמה, בנו של הגבאי.

הא ניצב על השולחן שהוצב בחדר הכניסה, כשעליו דליים מלאים בערבות טריות.

'מה מחירם?' שאלו ר' אליהו.

'ארבעה דולרים לשתי ערבות.'

כשניגש ר' אליהו למקומו ובידו שתי הערבות, כדי לסדרם בתוך האגד של לולבו, החמיץ לו ר' פינחס פנים.

'גם אתה מהנכשלים בכך?'

'במה?' נזעק ר' אליהו.

'בארבעה מינים שאינם לכם...'

'ראשית ביום טוב שני אין צורך ב'לכם'. אך שנית, נניח שצריך, מדוע ארבעת המינים שלי?'

'כי קנית אותם מקטן...'

♦♦♦

שאלה זו כבר נידונה בגיליונו, במדור 'קו ההלכה' (גיליון ל').

אף שחז"ל תקנו שקניני קטן חלים מעונת הפעוטות, מכל מקום אין קנין זה שהוא רק מדרבנן מועיל לדאורייתא (עיין שלחן ערוך - אורח חיים, סימן תרנ"ח סעיף ו'). אמנם, הקטן אינו המוכר אלא אביו. כל תפקידו של הקטן הוא רק למלאות את שליחות האב, והאב הוא המוכר.

אלא שיש לדון האם קטן יכול לשמש שליח בכה"ג, שהרי קטן אינו בר שליחות (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן קפ"ח סעיף ב').

אך גם משום הא, אין בית מיחוש. קטן אינו בר שליחות כשהוא נשלח לעשות מעשה בגוף הקנין. כגון, אם הלוקח שולחו לעשות קנין בעבורו, או המוכר מינה אותו למכור ולקבוע את המחיר וכו'.

במקום שהמוכר שולח את הקטן להביא את החפץ ללוקח כדי שיעשה בו הלוקח קנין, הקטן אינו שליח, אלא עושה מעשה קוף בעלמא (נתיבות סימן קפ"ב סק"ב וסימן רמ"ד סק"א).

אם כן, מאחר והגבאי עצמו כבר קצץ את מחיר הערבות, ובנו אינו אלא שליח לתתם ללקוחות ולגבות מהם את התשלום, אין כאן משום שליחות והקנין חל אף מדאורייתא.

ואף להפוסקים שסוברים שלקנין כסף צריך מינוי שליחות (עיין משפט שלום סימן קפ"ח וביאור הלכה סימן תמ"ח ס"ג ד"ה 'ובלבד'), אך מאחר ויש כאן משיכה והמוכר כבר אינו תובע את המעות, לכולי עלמא קנין משיכה לבדו מועיל. ועוד, שאף קנין חצר יש כאן.

מסקנת הדברים, מקרה זה לא גרע מאילו השאיר הגבאי את הערבות בבית הכנסת וכתב שכל הרוצה יניח המעות בקופסא ויטול מהם, אזי ודאי שקנו אותם. מה שהעמיד שם את בנו אינו גורע מאומה (חנוך לנער פרק כ"ה הערה ח').

העולה מכל הנ"ל:

במקרה הראשון - יש לחוש משום 'לכם', שהרי קלמן/הקטן גם קבע את המחיר על פי שיקול דעתו ושליחות לא חלה בו.

במקרה השני - פשיטא שהערבות נקנו ללקוחות והיו 'לכם'.

לקבל את הגיליון באימייל שלחו ל mm@businessshalacha.com

קו ההלכה

אתרוג שנתחלף

יצאתי יחד עם ידיד לרחובה של עיר לקנות אתרוג לקראת החג. בסופו של יום, קנה חברי אתרוג יקר קצת, במחיר של \$175, מהודר ונקי. אני, שמצבי הכלכלי אינו שפיר כל כך, קניתי אתרוג זול יותר במחיר \$75.

כיון שידידי בא עם הרכב (car) שלו, הוא נענה ברצון להחזיר אותי לביתי. כאשר ירדתי מהרכב לפנות לביתי, נטלתי בטעות את האתרוג היקר שלו והשאירתי את האתרוג הזול שלי. בשעת מעשה שינינו לא שמנו לב לכך, ורק ביום טוב, לאחר שכבר קיימתי את מצוות היום, נתחוורה לי הטעות.

הרגשתי מאד שלא בנוח, ומיד במוצאי החג התקשרתי אליו והתנצלתי. הצעתי שאבוא כבר עתה אל ביתו ואחליף עמו את האתרוג. חשבתי שבכך אניח את דעתי.

אך הוא כלל לא אבה לשמוע מכך. הוא שילם מחיר כל כך יקר בכדי לצאת ידי חובה באתרוג מהודר ביום טוב הראשון של החג, שמצוותו מדאורייתא. לטענתו, עלי לשלם לו את ההפרש שבין שני האתרוגים שזה מה שהפסיד ברשלנותי.

שאלה: האם צודק הוא בטענתו?

תשובה: בנתיילת את האתרוג של ידידך, הרי ש'גנבת' אותו, ואף שהדבר נעשה בשוגג. חובתו של הגנב היא להשיב את הגזילה ליד בעליה, ובכך נפטר. רק אם הגניבה אינה בעין, או שנשתנתה מכמות שהיתה בשעת הגניבה - אזי מתחייב הגנב בתשלומין לבעליה (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן ש"ס סעיף ה').

אלא שטענתו היא, כיון והחזרת לו את האתרוג שלו לאחר היום הראשון, הרי ששוויו כבר אינו כמו שהיה בערב החג. על כן, לדבריו, עלי לפצותו ולשלם לו את ההפרש שבין המחירים.

ומצאנו שדנו בכך הפוסקים. הפתחי תשובה (סימן שס"ג סק"א) מצטט חלק מהפוסקים של שיטתם אין כל עילה לטענתו של ידידך. כיון והאתרוג לא נשתנה במאומה בעצמו, אף ששוויו נפל ואינו כבתחילה, יוצא אתה ידי חובת השבה בהחזרתו, ותו אין לו כל תביעה עליך. ירידת ערך האתרוג נחשב 'היזק שאינו ניכר', ונפטר בהחזרת החפץ בעין, ויכול לומר לו 'הרי שלך לפניך' (וראה משפט שלום סימן ר' סעיף ז').

אך אחרים סבורים, שכיון שהכל יודעים ששוויו של אתרוג בחול המועד אינו כשוויו בערב החג, הרי שההפסד והחיסרון ניכרים לעיניים, ועליך להשלים לו את ההפסד (בית שמואל א"ח רון ח"מ סי' ה' הובא בפתחי תשובה שם ובנחלת צבי סימן רצ"א סעיף כ"ד. ועיין שו"ת אור שמח ח"ב סימן י"ד).

בנוסף על כך, אף אם אכן קיימת חובת תשלומין, יש סוברים שאינו חייב לשלם יותר מאתרוג הכשר לברכה ואינו יכול לתבוע אתרוג מהודר (עיין בבאר היטב - אורח חיים, סימן תרנ"ו סק"ד, ראה מה שהארכנו בזה בגליון קל"א).

יוצא אפוא, שידידך אינו יכול להוציא ממך ממון זה.

יש להוסיף, שמכיון וכל אחד מכם נשתמש ביום הראשון באתרוג שאינו שלו, יוצא אפוא שלא קיימתם את מצוות היום שצריכה להיות 'לכם' דווקא. אשר על כן, ראוי שתתפשרו ביניכם, כך לפי חלק מהשיטות שייך שיתקון הענין למפרע ויצאתם ידי חובה אף ביום הראשון (ראה שו"ת משאת משה סי' ד' הובא בשערי תשובה סימן תרנ"ח סק"ו, דעת תורה שם סעיף ד' וביאור הלכה סימן י"א סעיף ו' ד"ה מצמר).

המשך ההערות מפקסי דינים

הב"ח הנ"ל [ועי' בדבריו במקור חיים סי' תמ"ח ס"ק ט'], אבל בספר המקנה כלל ל"ג פרט י"א תמה שבדברי הב"ח מפורש להיפך. ועי' שו"ת עטרת חכמים ח"מ סי' ט"ו. [7] סי' קצ"ד סעיף א'. [8] שו"ע שם ועי' במשפט שלום ובמשמרת שלום שם אות ב' מתשו' נאות דשא סי' מ"ו שהכל לפי המקום והזמן, כי בשרים נאמנים סמכא דעתיה ואינו חוזר אפילו בלי שטר. [9] ראה סמ"ע ס"ק ו' שכתב עפ"י המבואר בסי' ער"ה סעיף י"ב שבניגוד ללוקח קרקע מחבירו דמהני להחזיק באכילת פירות, הזוכה מן ההפקד צריך שיעשה דבר שיהנה לקרקע עצמו ויהיה נראה שרוצה להחזיק בה. [10] קצ"ד סעיף ב'. [11] קצ"ד סעיף ג'. [12] רמ"א שם ע"פ כמה ראשונים, וכתב הסמ"ע ס"ק ח' מהרא"ש ב"ב שם סי' ס"ה שאם הראשון קדם ועשה בו קנין כזוכה מההפקד, זכה בה, ועיין פתחי תשובה ס"ק ג'. [13] ראה סמ"ע ס"ק י"ב מהב"י סעיף ג', ע"פ רשב"ם ב"ב נ"ד ב' דמפני שחייב ללוקח נמצא שאינו מציאה, כמבואר מרמ"א סי' רל"ז סעיף א'. [14] סמ"ע שם, ע"פ הרא"ש שם. [15] סמ"ע שם ס"ק י'. [16] הנתיבות ס"ק ה' כתב שחייב לשלם לו, אבל בהגהות רע"א ציין למהריק"ש שהביא ממנהרש"ם ח"מ סי' רכ"ה שנראה מד' בריו שאינו חייב לשלם מה שזה איבד מעותיו (אמנם נראה שהוא מפרש שהוא מדין משתרשי, וכדלהלן הערה 18). [17] רמב"ן הובא ברה"מ הל' זכ"מ פרק י"א הל' י"ד. [18] נתיבות הנ"ל. [19] רמ"א שם ע"פ הרא"ש הנ"ל. ובהגהות רע"א תמה מאחר שהשני זכה בקרקע נעשה הרא"ש שון גזלן דאורייתא ולא רק מסור שחיובו מדין דגרמי שהוא דרבנן, עיי"ש. [20] רמ"א שם וסי' ע"ב סעיף מ', וסמ"ע קצ"ד ס"ק ט"ו. [21] סי' רמ"ה סעיף י'. [22] ראה רמב"ם הל' זכ"ה ומתנה פרק ד' הל' א', וראשונים שהובאו בב"י סוסי' רמ"ה הנ"ל, שו"ע סעיף י', י"א ורמ"א וסמ"ע שם, ועיין יש"ש גיטין פרק ד' סי' ו', ועי' פ' דבריו צריך לדון בכל הלשונות לפי הענין. [23] רמ"א שם.

לדיני תורה, שאלות בדיני ממונות, שטרות, דיבות, צוואות, דיני מקח וממכר בשבת ויו"ט, או לכל ענין הקשור לגיליון אפשר להתקשר: